

Het 'Schund- und Schmutzgesetz'

De strijd tegen 'Schund- und Schmutzschriften' in de Republiek van Weimar

Inleiding

Na de val van de keizer, in november 1918, moesten de Duitsers in een vrij kort tijdsbestek overschakelen van een autoritair geregeerd keizerrijk naar een parlementair-democratische republiek met een liberale grondwet en democratische grondbeginselen. Zij kregen ten tijde van deze Republiek van Weimar echter niet alleen veel politieke en sociale veranderingen te verwerken, maar ook een groot aantal nieuwe verschijnselen op cultureel gebied. Deze culturele veranderingen waren heel verschillend van aard: enerzijds de opkomst van nieuwe, vooral maatschappijkritische stromingen binnen de kunst, anderzijds de commercialisering van kunst. Een belangrijk voorbeeld hiervan was de, aan de smaak van de gemiddelde lezer aangepaste 'Massenliteratuur', waarvan de produktie in deze jaren enorm toenam. Het in 1926 tot stand gekomen 'Gesetz zur Bewahrung der Jugend vor Schund - und Schmutzschriften' was gericht tegen een iets minder onschuldig van aard geachte vorm van deze 'Massenliteratuur'. De wetgever beoogde hiermee de jeugd te beschermen tegen geschriften van een minderwaardige kwaliteit, die nog net niet tot de pornografie konden worden gerekend, maar waarvan de invloed evengoed als verderfelijk werd beschouwd.

Dit zogenaamde 'Schund- und Schmutzgesetz' was niet zonder meer door de Rijksdag geaccepteerd, en was in het parlement onderwerp van een zeer heftige discussie geweest. De lijn die de Rijksdag hierbij verdeelde, liep dwars door de linksliberale Deutsche Demokratische Partei (DDP) heen. Ter linkerzijde daarvan werd de wet gezien als een aanslag op de geestelijke vrijheid en als een handige truc van de (deze wet onvoorwaardelijk ondersteunende) conservatieve partijen om de culturele vernieuwingen van de laatste jaren terug te draaien. Het feit dat het 'Schund- und Schmutzgesetz' de Rijksdagfractie van de DDP wist te verdelen, duidt al op het onduidelijke karakter van deze wet. Van de DDP, als ontwerper van de liberale grondwet der Republiek, mocht namelijk worden verwacht dat zij zich eenstemmig zou verwerpen tegen iedere aanslag op de in de grondwet vastgelegde vrijheid van meningsuiting. Welk doel diende de wet nu?

Wilde men hiermee slechts één bepaald, de jeugd bedreigend, verschijnsel bestrijden of richtte men zich hiermee eerder tegen het geheel der culturele veranderingen? In dit artikel zal worden onderzocht in hoeverre het 'Schund- und Schmutzgesetz' kan worden beschouwd als een reactie op de culturele veranderingen die plaatsvonden in de Republiek van Weimar.

Dit artikel is voornamelijk gebaseerd op de verslagen van de naar aanleiding van het 'Schund- und Schmutzgesetz' gehouden debatten in de Rijksdag. In het eerste hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de voor- geschiedenis van de wet. Vervolgens worden uit deze geschiedenis twee mo- menten belicht, namelijk de 'Schund'-debatten van 1925 en die van 1926, die inzicht moeten verschaffen in de betekenis van het 'Schund- und Schmutzgesetz'. Het debat van 1925 droeg een algemeen oriënterend karakter en maakte duidelijk dat de wet ter bestrijding van 'Schundliteratuur' niet op zichzelf stond, doch onderdeel was van een strijd tegen verschillende verschijningsvormen van 'Schund und Schmutz'. Het debat van 1926 daaren- tegen, was uitsluitend gewijd aan het door de regering voorgelegde wets- ontwerp ter bestrijding van 'Schund- und Schmutzliteratuur'.

De voorgeschiedenis

Een belangrijk democratisch grondrecht dat de Duitsers middels artikel 118 van de grondwet van de Republiek van Weimar werd verleend, was het recht op vrije meningsuiting in woord, beeld en geschrift: 'Eine Zensur findet nicht statt...' ¹. Artikel 142 garandeerde verder de vrijheid van kunsten en wetenschappen en hun bescherming door de staat. Van overheids- wege zou dus geen censuur worden toegepast, met deze uitzondering echter, dat zowel ten aanzien van films en verderfelijk geachte literatuur, als ter bescherming van de jeugd bij openbare tentoonstellingen en vertoning- en, wettelijke maatregelen konden worden getroffen. Hier voegde artikel 122 nog de bescherming van de jeugd tegen zedelijke en geestelijke ver- waarlozing aan toe ². De grondwetgevers kwamen hiermee tegemoet aan een uit de periode van het Keizerrijk daterend verlangen naar de mogelijkheid van een wettelijk optreden tegen 'Schund- und Schmutzschriften'. Geduren- de de laatste twee decennia van het Keizerrijk hadden verschillende groe- pen, afkomstig uit pedagogische, confessionele en nationalistische kring- en, naar een wettelijk verbod van 'Schundschriften' gestreefd. Vóór 1914 waren hun pogingen echter zonder resultaat gebleven, waarschijnlijk mede omdat in deze periode de tegen pornografische geschriften gerichte para- graaf in het Wetboek van Strafrecht voldoende mogelijkheid bood tot po-

litoneel optreden. Pas tijdens de Eerste Wereldoorlog kon op grond van de staat van beleg tegen 'Schundschriften' worden opgetreden. Met het oog op de beëindiging van de oorlog verzochten in oktober 1918 de verenigde 'Deutsche Prüfungsausschüsse für Jugendschriften' de Rijksdag om hen een nieuw wettelijk instrument tegen 'Schundliteratur' in handen te geven³.

In 1920 nam de Rijksdag het op artikel 118 gebaseerde 'Reichslichtspielgesetz' aan, dat voorzag in een Rijksfilmkeuringscommissie. Vanuit de Rijksdag werd er nu regelmatig bij de regering op aangedrongen om met maatregelen ter bestrijding van 'Schundliteratur' te komen. Vooral het katholieke Zentrum en de conservatieve Deutschnationale Volkspartei DNVP spoorden de regering tot activiteit op dit gebied aan⁴. Zij werden hierbij gesteund door staatssecretaris Schulz (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) van Binnenlandse Zaken⁵. Daarnaast bereikte de regering ook vanuit de bevolking het verzoek iets te ondernemen tegen de 'Schundliteratur'. Dit verzoek kwam uit kringen van het (jeugd-)welzijns- en vormingswerk, van de lerarenorganisaties en van jeugdorganisaties van alle richtingen. In afwachting van overheidsmaatregelen hadden de jeugdorganisaties ondertussen reeds op eigen initiatief lijsten opgesteld, waarop titels van 'Schundschriften' stonden vermeld⁶.

Om de regering te tonen dat het hen ernst was met hun aansporingen, kwamen in januari 1925 enkele Rijksdagafgevaardigden van de Bayerische Volkspartei (BVP), DNVP en Zentrum met concrete voorstellen betreffende de bestrijding van 'Schund' in ondermeer de literatuur. Deze voorstellen werden door de Rijksdag voor nader beraad overgedragen aan de 'Bildungsausschuss', de parlementaire commissie die zich bezighield met zaken aangaande cultuur en vorming. Enkele maanden later, in de Rijksdagzitting van 2 april 1925, bracht deze commissie verslag uit van haar bevindingen. De vertegenwoordigers van de linkse partijen binnen de 'Bildungsausschuss' hadden zich geen voorstanders van verbodsbepalingen tegen 'Schund und schmutz' betoond: zij verwachtten meer resultaat van positieve maatregelen die de weerstand van de jeugd zouden vergroten. Ter rechterzijde was men daarentegen doordrongen van de noodzaak tot het stellen van scherpere bepalingen tegen 'Schund'-verschijnselen. Deze overtuiging kwam dan ook tot uitdrukking in het voorstel van de 'Bildungsausschuss' aan de Rijksdag om bij de regering aan te dringen op spoedige totstandkoming van de wetsontwerpen ter bestrijding van 'Schund und Schmutz'⁷. Staatssecretaris Schulz legde in diezelfde zitting een verklaring af, waaruit bleek dat de regering ondertussen een wetsontwerp ter bestrijding van 'Schund- und Schmutz-

literatuur' had voorgelegd aan de Rijksraad. In dit college waren de verschillende Duitse 'Länder' vertegenwoordigd; zij moesten ondermeer goedkeuring hechten aan de van regeringswege voorgestelde wetten. Na overwinning van enkele meningsverschillen, die binnen deze Rijksraad omtrent het wetsontwerp waren ontstaan, hoopte de regering het spoedig aan de Rijksdag te kunnen voorleggen.

Het verliep met het bovengenoemd wetsontwerp echter niet zo voorspoedig als staatssecretaris Schulz had toegezegd. Eerst aan het einde van 1925 kon de regering het wetsontwerp ter bescherming van de jeugd tegen 'Schund- und Schmutzgeschriften' voorleggen aan de 'Bildungsausschuss', die zich over het ontwerp moest buigen alvorens het in de Rijksdag ter discussie zou komen⁹. Binnen de 'Bildungsausschuss' liepen de meningen, zowel over het wetsontwerp in zijn geheel, als over de afzonderlijke punten ervan, uiteen. Het eerste strijdpunt was de omschrijving van het begrip 'Schund- und Schmutzliteratur': hieromtrent bereikte men geen overeenstemming. Mede hierom ontstond er verzet tegen het wetsontwerp uit vrees voor willekeurige handhaving van de wet. Andere discussiepunten vormden de instelling van keuringscommissies in de 'Länder' en de samenstelling van deze commissies. Bij het uitspreken van een eindoordeel bleken de politieke kaarten reeds geschud: een (linkse) minderheid was tegen het wetsontwerp, terwijl een (rechtse) meerderheid ermee accoord ging¹⁰. Nadat regeringen van verschillende signatuur aan de wet hadden gewerkt, nam tenslotte het derde kabinet Marx (Zentrum, DDP en de rechtsliberale Deutsche Volkspartei DVP) de verdediging hiervan op zich.

Minister Külz (DDP) van Binnenlandse Zaken bracht het 'Gesetzentwurf zur Bewahrung der Jugend vor Schund- und Schmutzschriften' in november en december 1926 ter discussie in de Rijksdag. Op 3 december 1926 viel de beslissing: het wetsontwerp werd, met enkele kleine wijzigingen, aangenomen door een meerderheid bestaande uit twaalf leden van de fractie der DDP en de voltallige fracties van Zentrum, BVP, DNVP, Wirtschaftliche Vereinigung (WV) en Völkische Arbeitsgemeinschaft (VA)¹¹. De nieuwe wet voorzag in de instelling van keuringscommissies in de verschillende 'Länder'. Deze 'Prüfstellen' bestonden uit deskundigen uit de bij de wet betrokken kringen, namelijk van kunst en literatuur, boek- en kunsthandel, jeugdwelzijn en jeugdorganisaties en van leraren- en volksoormingsorganisaties. Het ontbreken van een definitie van 'Schund- und Schmutzliteratur' in de wet betekende dat de leden der 'Prüfstellen' de onder hun aandacht gebrachte geschriften aan hun eigen criteria moesten toetsen. Om het gevaar van poli-

tieke censuur zoveel mogelijk te beperken, bepaalde de wet dat geschriften niet vanwege hun politieke strekking als 'Schund' konden worden aangemerkt. Binnen de 'Prüfstellen' werd dus bepaald welke geschriften op de zogenaamde 'Schundliste' kwamen te staan, een beslissing welke voor het hele Rijk zou gelden. Deze geschriften mochten niet te koop worden aangeboden, worden aangekondigd of zichtbaar tentoongesteld en mochten niet worden verkocht aan personen beneden 18 jaar. Bekendmaking der verboden titels geschiedde door de 'Oberprüfstelle' in Leipzig. Bij deze instantie konden zowel het Rijk en de 'Länder', als de auteurs en uitgevers tegen een bepaald besluit beroep aantekenen¹².

Zo vond de tijdens het keizerrijk begonnen strijd tegen 'Schund und Schmutzliteratur' zijn wettelijke beslag in de Republiek van Weimar. De keizerlijke overheid had inzake de 'Schundkampf' nog volstaan met strafrechtelijke bepalingen. De politici in de Republiek van Weimar lieten daarentegen in de grondwet vastleggen dat de staat een taak had op het gebied van jeugdbescherming, op basis waarvan deze tot wettelijke bestrijding van 'Schund und Schmutz' kon overgaan.

Het verslag van de 'Bildungsausschuss': de strijd tegen 'Schund und Schmutz' (2 april 1925)

De 'Bildungsausschuss' bracht op 2 april 1925 middels haar woordvoerder Hensel (DNVP) aan de Rijksdag verslag uit van haar beraad over voorstellen van afgevaardigden van Zentrum, BVP en DNVP met betrekking tot bestrijding van 'Schund- und Schmutzliteratur', het 'Reichsbühnengesetz' en wijziging van het 'Reichslichtspielgesetz'. Vervolgens leverden verschillende partijen commentaar op dit verslag en op het voorstel van de 'Bildungsausschuss' om de regering aan te zetten tot spoed inzake 'Schund und Schmutz'-wetgeving. Met het oog op de agenda moest het debat vrij snel weer worden afgebroken, als gevolg waarvan tot dan toe slechts drie partijen aan het woord waren geweest, te weten Zentrum, DNVP en SPD. Hoewel de SPD een zekere bescherming van de jeugd raadzaam achtte, zag zij toch weinig heil in de voorgestelde verbodsbepalingen: 'Aufklärung und Erziehung---scheinen uns die Grundpfeiler zu sein, um aus den Sumpferscheinungen...herauszukommen'¹³. In dit hoofdstuk staan echter de motieven van die partijen, die het voorstel van de 'Bildungsausschuss' ondersteunden, namelijk Zentrum en DNVP, centraal. De binnen de 'Bildungsausschuss' behandelde voorstellen, zo had Hensel de Rijksdag meegedeeld, hadden de bescherming tegen 'Schund und Schmutz' ten doel. Schreiber, woordvoerder van Zentrum, had geconstateerd dat deze

bestrijding juist nu nodig was omdat in de na-oorlogse crisisjaren de Duitse volkscultuur door verderfelijke invloeden was aangetast: '...in der Nachkriegszeit ist zu allem noch manches am Zarten und Feinen der deutschen Volkskultur erschüttert worden'¹⁴. Deze aantasting had volgens hem ook haar weerslag op het welzijn van de Duitse volksgemeenschap: 'Man trage überhaupt den Gedanken der Volksgemeinschaft in diese brennenden Kulturfragen hinein, man fasse das Volk als einen Organismus auf, ...: erst dann versteht man so recht die Verpflichtung, die Erkrankungen dieses Volksorganismus nachzuprüfen...'¹⁵. Met name de wilskracht en levensenergie van het Duitse volk bleken door de golf van 'Schund und Schmutz' te worden geschaad¹⁶.

De oorzaak van het in de na-oorlogse periode toegenomen 'Schund und Schmutz-probleem' lag volgens Schreiber in de veronachtzaming van de gevoelens die leefden in de Duitse 'Länder' en 'Landschaften'. Daar, in die 'Landschaften' vloeiden de bronnen der Duitse, christelijke cultuur en trof hij nog de onaangetaste en gezonde volkskracht aan. Schreiber richtte zijn kritiek op het feit dat de bescherming van dit Duitse cultuurgood nu juist was toevertrouwd aan Berlijn, een stad die volgens hem vanwege haar 'kosmopolitisch' karakter niet op deze taak was berekend¹⁷. Deze visie werd gedeeld door zijn collega Mumm (DNVP): '...das sogenannte Berliner Empfinden (ist) vielfach nicht das Empfinden gebürtiger Berliner und Deutschen (-), sondern in sehr grossem Umfange das Empfinden Volksfremder, die sich, dieweil ein anderes Blut in ihnen wallt, nicht in das deutsche, in das christliche Empfinden hineinzufinden vermögen'¹⁸. Het meest opvallende in deze gedachtengang van Schreiber en Mumm is wel de absolute gelijkstelling van de Duitse aan de christelijke cultuur en het lijnrecht tegenover elkaar stellen van de door deze nationale traditie gevoede 'Länder' en het vermeende internationaal georiënteerde Berlijn. Deze visie, waarin de schuld van de toenemende omvang van 'Schund und Schmutz' gedeeltelijk werd gelegd bij niet van Duitsen bloede zijnde 'Volksfremde', draagt een duidelijk antisemitisch karakter.

De woordvoerders van Zentrum en DNVP waren overtuigd van de noodzaak de Duitse cultuur tegen de steeds meer beangstigende stroom van 'Schund und Schmutz'-verschijnselen in bescherming te moeten nemen. Beiden onderschreven dan ook de conclusie van de 'Bildungsausschuss' dat het nu de taak van de regering was een wettelijk instrumentarium tegen 'Schund und Schmutz' te ontwerpen. Deze wetgeving moest er volgens Schreiber op zijn gericht de Duitse cultuur weer op een hoogstaand peil te brengen en de Duitse 'Volks-

seele' te genezen; 'Denn der tiefere Sinn aller dieser Gesetze muss es doch sein, zu einer grösseren und stärkeren und bedeutenden deutschen Kulturentwicklung vorzudringen... Wenn wir aber von diesen Gesetzen... sprechen, wollen wir noch das andere Wort hinzufügen: Wir ringen gleichzeitig um die Seele des deutschen Volkes'¹⁹. Tegelijkertijd diende naar zijn mening de 'anti-Schund'-wetgeving óók de zedelijke jeugdbescherming, daar de inzet waarmee een volk deze taak ter hand nam, een graadmeter was van hun culturele niveau. Voorwaarde voor een 'gezonde' cultuur was dus een in zedelijk opzicht even 'gezonde' jeugd²⁰. Schreiber onderkende dat de behandeling van een dergelijk cultureel vraagstuk door de Rijksdag iets nieuws was, maar meende dat hiertoe in de grondwet voldoende mogelijkheden waren ingebouwd²¹. Mumm daarentegen had een dergelijke verwijzing naar de grondwet niet nodig: volgens hem berustte de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de 'Volkseele' bij de politici²².

De concrete voorstellen met betrekking tot de bevordering van de Duitse cultuur, die in reactie op het verslag van de 'Bildungsausschuss' vanuit de Rijksdag door Zentrum en DNVP naar voren werden gebracht, betroffen het film- en theaterwezen. Voor wat betreft de 'Schundliteratur' was de 'Bildungsausschuss' zelf niet verder gekomen dan het uiten van de wens dat de stationsboekhandels hiervan gezuiverd zouden worden²³. De ideologie achter de voorstellen betreffende de bestrijding van 'Schund' in de bioscopen en theaters mag echter tevens van toepassing worden geacht op de 'Schundliteratur' omdat uit de genoemde aanbevelingen een bepaalde cultuuropvatting sprak. In deze aanbevelingen stonden met name twee dingen centraal, te weten het christelijke geloof als bron der Duitse cultuur en het Duitse 'Landschaft' als plaats waar de Duitse cultuur in zijn zuiverste vorm tot uitdrukking kwam. Zo eiste Schreiber van de Berlijnse filmkeuringscommissie een harder optreden tegen films waarin het godsdienstig gevoel werd gekwetst, want: 'Wir sind nicht gewillt, von hier aus echtes deutsches und christliches Empfinden, auf das wir stolz sind, in unsere Landschaft in Ruinen legen zu lassen...'²⁴. Hier stuitte men weer op de tegenstelling tussen Berlijn en de Duitse 'Länder'. Zowel Schreiber als Mumm achtten het daarom wenselijk, dat aan de 'Länder' een zekere medezeggenschap in de filmkeuringscommissie zou worden verleend: '(wir) werden unsere Masstäbe für die Beurteilung auch finden in dem kernigen Volke des Schwarzwaldes, in den sittlichen Masstäben, die man auf den westfälischen Heide anlegt und in den Wäldern Schlesiens, ebenso im bayerischen Gebirge', betoogde Schreiber²⁵. Met het 'Bühnengesetz' wilde Schreiber het theater uit een

isolement halen, waarin het als gevolg van de vervreemding van het christelijke geloof was terecht gekomen. Het theater was hierdoor verworpen tot een plaats waar de grote massa voor louter ontspanning naar toe ging. Met de nieuwe wet zou het theater weer een plaats van opvoeding en ontwikkeling, een 'Kulturstätte' worden²⁶.

In dit debat plaatsten Zentrum en DNVP de 'Schundkampf' in een bredere, cultuurpolitieke context. Gedreven door hun bezorgdheid over de door het 'Schund und Schmutz'-gevaar bedreigde Duitse cultuur, wezen deze partijen de overheid op haar verantwoordelijkheid ten aanzien van kunst en cultuur en reikten haar tevens maatstaven ter beoordeling van die cultuur aan. Mag de opvatting dat de overheid criteria ten aanzien van kunst moest aanleggen al in het oog springen, nog opvallender waren de aangedragen criteria zelf. Kunst kon slechts worden gerekend tot het Duitse cultuurgoed indien ze was geïnspireerd door het christelijke geloof. Alle andere, niet uit de christelijke geloofsovertuiging voortkomende cultuuruitingen, zoals van joodse of niet-religieuze kunstenaars, moesten worden geweerd. Dit zou betekenen dat de overheid in de Republiek van Weimar, in weerwil van de bestaande scheiding tussen Kerk en Staat, zich een zekere invloed van de Kerk zou moeten laten welgevalen op een gebied dat blijkens grondwet toekwam aan de staat.

Het debat in de Rijksdag: de strijd tegen 'Schund- und Schmutz-literatur' (november-december 1926)

Het debat over het 'Gesetzentwurf zur Bewahrung der Jugend vor Schund- und Schmutzschriften', dat eind 1926 in de Rijksdag werd gehouden, was in zekere zin een logische voortzetting van het een jaar eerder gevoerde 'Schund'-debat. Het indertijd door Zentrum en DNVP geconstateerde feit: de afbrokkeling van de Duitse cultuur als gevolg van de inwerking van 'Schund'-verschijnselen, en de toen getrokken conclusie: de noodzaak van een culturele wetgeving om de Duitse cultuur weer op een hoger peil te brengen, bepaalde de loop van het debat over de bestrijding van 'Schundliteratur'. Daarnaast voegden de tegenstanders van de wet, die zich ook al kenbaar hadden gemaakt binnen de 'Bildungsausschuss', een nieuwe dimensie toe aan de discussie door te wijzen op het aan de wet klevende gevaar van politieke censuur.

Uit de in het debat gebruikte omschrijvingen van 'Schundliteratur' kan geen erg duidelijk beeld worden gevormd van het verschijnsel dat men wilde bestrijden. De beschrijving van Heuss (DDP) was eigenlijk de meest heldere.

'Schundschriften' waren: '...jene in der schuljugend verbreiteten billigen und schlecht gedruckten Hefte, die durchaus nicht 'unsittlich' sind... sondern durch ihre verlogene Phantasie, ihre sprachliche Minderwertigkeit, ihr falsches Heldentum, ihre gekünstelten Abenteurer eine ungesunde Trübung der Welterkenntnis und eine Verwirring ethischer sowie auch geschmacklicher Werde in sich schliessen' ²⁷. De andere sprekers beperkten zich tot vage omschrijvingen als 'zedenederend', 'verruwend' en 'de ziel vergiftigend' ²⁸. Op deze wijze verschaften zij zich een grotere speelruimte bij de interpretatie van het begrip 'Schundliteratuur'. De rechtse partijen en een gedeelte van de DDP waren van mening dat de term 'literatuur' op deze 'Schundschriften' niet van toepassing kon worden geacht, daar de productie van deze boekwerkjes een zuiver commerciële onderneming was, die appellerend aan de laagste instincten, slechts uit was op winstbejag. In grote oplagen brachten deze uitgeverijen hun producten op de markt, waar hun omzet werd berekend op zo'n 200 tot 400 miljoen Rijksmark per jaar. Zij duiden deze 'Schund' producerende bedrijven dan ook kortweg aan met de term 'Schundkapital'.

De partijen ter rechterzijde en een minderheid van de DDP-fractie achtten nu bescherming van de jeugd tegen dit 'Schundkapital' geboden. Bäumer (DDP) stelde dat de 'Schundliteratuur', in samenhang met de bestaande sociale verhoudingen, een factor was '...der sie (de jeugd, jvz) ruiniert, der ihr Weltbild ganz einfach verblödet, der ihre Nerven kaputt macht und ihre Widerstandsfähigkeit weiter schwächt.' ³⁰. Het verband tussen de toenemende hoeveelheid 'Schundliteratuur' en de eveneens toenemende jeugdcriminaliteit was snel gelegd. Zo haald Mumm (DNVP) ter illustratie hiervan een krantenartikel aan over de berechting van een jeugdige delinquent: de eerste vraag van de rechter had de door de beklagde gelezen 'Schundliteratuur' betroffen ³¹. Evenals de rechtse partijen wees Heuss er op dat het met name de arbeidersjeugd in de grote steden was, die, onvoldoende beschermd en verzorgd door hun ouders, het gemakkelijkst ten prooi viel aan deze 'seelische Ausbeutung' ³². De voorstanders van het 'Schundgesetz' meenden dan ook dat de wet moest worden opgevat als een vorm van jeugdbescherming en als zodanig was het een onderdeel van de sociale politiek ³³.

Met behulp van het 'Schundgesetz' wilden deze partijen de strijd aanbinden met het 'Schundkapital'. Volgens Runkel (DVP) beoogde de wet, door het bemoeilijken van de verkoop van 'Schundboeken', deze ondernemingen er van te weerhouden '...diese Kinderseele zu einem Absatzmarkt

zu machen für ihre Schundschriften.³⁴ Als logisch gevolg verwachtte men aan de zijde van DDP, DVP en WV dat de huidige 'Schund'-producenten in de toekomst zouden overschakelen op het uitgeven van goede literatuur. Hier kwam nu een ander, maar minstens even belangrijk aspect van het 'Schundgesetz' naar voren, namelijk de positieve werking die er van zou uitgaan op de 'echte' of 'goede' literatuur. Op dat moment was de weg tot de goede literatuur nog geblokkeerd door hele stapels 'Schundliteratur'. Wanneer deze stapels zouden worden opgeruimd, zou de jeugd vanzelf de richting van de goede literatuur inslaan³⁵.

De voorstanders van het 'Schundgesetz' konden zich over het algemeen ook vinden in de technische details van de aan hen voorgelegde wet. Zo waren zij eenstemmig met de regering van mening, dat het opnemen van een definitie van 'Schund und Schmutz' in de wet overbodig en zelfs nadelig zou zijn: het zou een flexibel optreden tegen het 'Schundkapital' belemmeren³⁶. Over de instelling van meerdere 'Länderprüfstellen' in plaats van één 'Reichsprüfstelle' in Berlijn, zoals met het 'Reichslichtenspielgesetz' het geval was geweest, spraken Zentrum en BVP zich positief uit, want: 'Berlin ist nicht der Boden und die Atmosphäre von wo aus das Volk gesundes Leben und die für den Aufstieg unentbehrliche Kraft, sittliche Reinheit und Echtheit beziehen kann.'³⁷ De DNVP roerde dit punt niet eens aan, maar gezien de tijdens het debat van 1925 door Mumm ondernomen kruistocht tegen 'das sogenannte Berliner Empfinden' mogen we aannemen dat ook de DNVP instemde met de 'Länderprüfstellen'. Terwijl de DDP voor één 'Reichsprüfstelle' pleitte, stelde de DVP een soort tussenvorm voor, welke toch een zekere bescherming zou waarborgen van de culturele identiteit van de 'Länder'³⁸.

Juist deze technische vormgeving stelde het 'Schundgesetz' bij de linkse partijen en bij de meerderheid van de DDP in een kwaad daglicht. Zij vreesden dat de wet door de overheid gebruikt zou worden als wapen tegen haar niet welgevallige of links georiënteerde literatuur. De Kommunistische Partei Deutschlands (KPD) wees er op dat een dergelijke hetze tegen revolutionaire literatuur reeds jaren aan de gang was. Een aantal linkse schrijvers werden, zuiver op de grond van hun politieke visie, door de justitie veroordeeld wegens hoogverraad³⁹. Het gevaar van een dergelijke politieke censuur werd vooral in de hand gewerkt door het ontbreken van een definitie van 'Schund und Schmutz' in de wet. Invulling hiervan werd overgelaten aan de uitvoerders van de wet. Daar de linkse partijen vreesden dat dit de bureaucratie en de politie zouden zijn, hadden zij

geen vertrouwen in een objectieve toepassing van de wet ⁴⁰. De instelling van 'Länderprüfstellen' maakte dit wantrouwen nog groter. Met een ironische verwijzing naar de 'Ordnungszelle' Beieren, een veelgebruikte term ter aanduiding van de daar samengebundelde anti-republikeinse krachten, gaf de KPD-spreker Höllein aan welk gevaar hier zijns inziens in school: 'Angesichts der Verhältnisse, die sich im Reich und insbesondere in der deutschen Ordnungszelle Bayern herausgebildet haben, kann man ...damit rechnen, dass die Finsterlinge, die dort in den Prüfungsstellen sitzen werden, dafür sorgen, dass jede Schrift, die von der katholischen Kirche auf den Index gesetzt worden ist, auch auf die Schmutz- und schundliste des deutschen Reiches kommen wird ⁴¹. De staat werd hierdoor in de mogelijkheid gesteld om een bepaalde, conservatieve cultuuropvatting aan een heel volk op te leggen, aldus Löwenstein (SPD) en : 'Wir wollen keine Kultur von gestern, sondern wollen eine Kultur von morgen schaffen' ⁴².

Met uitzondering van de KPD, die een nieuwe wet tegen 'Schund und Schmutz' overbodig achtte gezien de reeds in het Wetboek van Strafrecht aanwezige bepaling tegen pornografische of 'unzüchtige Schriften' (paragraaf 184) ⁴³, richtten de tegenstanders van het 'Schundgesetz' zich vooral tegen de vorm waarin de wet was gegoten. Zo onderkende de SPD wél de slechte invloed die van de 'Schundliteratur' uitging op de jeugd. Zij was echter van mening, dat de na-oorlogse jeugd in moreel opzicht sterk genoeg was om zélf tegen de 'Schundliteratur' op te treden, eventueel geholpen door een 'Schund'-wet van een meer 'zakelijke kwaliteit' dan de nu ter discussie staande ⁴⁴.

De bestrijders van het 'Schundgesetz' binnen de DDP verzetten zich niet tegen de gedachte, dat de staat zich zou belasten met de bescherming van de jeugd tegen 'Schundliteratur'. In tegendeel, blijken haar program rekende de DDP dit juist tot het takenpakket van de staat. '... der Staat (darf) seinen starken Schutz der bedrohten Volkssittlichkeit niemals versagen' zo luidde één der regels uit het DDP-program met betrekking tot de cultuur ⁴⁵. De tegen de 'Schund'-wet gekeerde DDP'ers vreesden echter dat de wet niet het gewenste effect zou sorteren, wanneer zij in de nu voorgelegde vorm door de bureaucratie zou worden toegepast ⁴⁶. Op dit punt scheidden de geesten binnen de DDP zich. Een minderheid onderkende weliswaar de censurgevoeligheid van de wet, doch vond het belang van de jeugdbescherming zwaarder wegen ⁴⁷. Wél betreunde Bäumler het dat het 'Schundgesetz' tot stand moest komen met een meerderheid '... die in ihrer äusseren Prägung als een kulturpolitische Mehrheit ganz bestimmter Tendenz

erscheint.⁴⁸ Merkw aardigerwijze was het de mening van deze minderheid binnen de DDP-fractie die in het Rijksdagdebat door Heuss en Bäumer werd vertolkt. De mogelijke reden van dit optreden kan zijn geweest, dat de DDP een regeringscrisis wilde vermijden : het was immers een DDP-minister die het wetsontwerp in de Rijksdag moest verdedigen⁴⁹.

Het Rijksdagdebat van 1926 toonde aan dat, ondanks alle tegenstellingen die ten aanzien van het 'Schundgesetz' tussen de partijen bestonden, zij op een aantal punten van de 'Schund'-problematiek wél met elkaar eens waren, namelijk over het bestaan van 'Schundliteratur', over de negatieve invloed die hiervan op jeugdigen uitging en over de noodzaak de jeugd hiertegen van overheidswege te beschermen. Het breekpunt vormde de manier waarop een dergelijke bescherming gestalte moest krijgen, vooral ook omdat hier het probleem van de censuur in het geding was.

Conclusie

De reeds in het Keizerrijk begonnen strijd tegen 'Schund- und Schmutzschriften' werd in de Republiek van Weimar voortgezet. De grondwetgevers achtten het gevaar dat hiervan uitging zó reëel, dat zij de in artikel 118 gegarandeerde vrijheid van meningsuiting tegelijkertijd beperkten waar het 'Schund und Schmutz' betrof en de staat de mogelijkheid verschafte wettelijke maatregelen ten aanzien van onder meer 'Schundliteratur' te nemen. Het op dit artikel 118 gebaseerde 'Schund und Schmutzgesetz' werd in het Rijksdagdebat van 1926 door de bepleiters, een minderheid van de DDP en de partijen ter rechterzijde hiervan, voornamelijk gepresenteerd als een wet, die de jeugd moest beschermen tegen de schandalige praktijken van het 'Schundkapital'. Deze zedenbederfende geschriften producerende ondernemingen voerden met name de onvoldoende beschermde arbeidersjeugd in de grote steden naar de ondergang. De voorstanders van de wet wisten zich in deze opvatting gesteund door talrijke, zich om de jeugd bekommerende organisaties en door de georganiseerde jeugd zelf. Ook bij de meerderheid van de bestrijders van het 'Schund- und Schmutzgesetz', de linkse partijen en de meerderheid van de DDP, leefde wel de gedachte dat de jeugd via een speciale wet tegen de 'Schundschriften' behoorde te worden beschermd. Een dergelijke wet zou dan echter wél een fundamenteel ander karakter moeten hebben dan het nu voorgelegde exemplaar, dat volgens hen slechts was bedoeld om te worden aangewend tegen literaire producten die voortkwamen uit de pen van linkse auteurs. Hun wantrouwen tegen de 'Schund- und Schmutzgesetz' werd vooral ingegeven door het feit, dat de wet de

keuringscommissies in de verschillende Duitse 'Länder' elk afzonderlijk de mogelijkheid bood om hún interpretatie van het begrip 'Schund- und Schmutzgesetz', die gebaseerd was op een conservatieve cultuuropvatting, op te leggen aan het hele Rijk.

Het debat van 1925 toonde aan dat het 'Schund- und Schmutzgesetz' niet los kon worden gezien van andere 'Schund' bestrijdende wetten, die in dezelfde periode werden besproken of afgekondigd, zoals het 'Lichtspielgesetz' en het 'Bühnengesetz'. Het waren de rechtse partijen geweest die herhaaldelijk op deze wetgeving hadden aangedrongen. Hierbij stond hen echter méér voor ogen dan alleen jeugdbescherming: de 'Schund'-wetgeving moest het hele Duitse volk beschermen tegen de door hen als schokkend ervaren na-oorlogse vernieuwingen op cultureel gebied. Rechts beoordeelde deze vernieuwingen negatief op grond van het feit dat zij niet wortelden in de Duitse of christelijke traditie, waarbij zij 'Duits' en 'christelijk' als synoniem beschouwden. Alle niet uit deze nationale traditie voortgesproten culturele uitingen moesten als 'volksfremd' worden aangemerkt en zoveel mogelijk worden geweerd. Dit omdat zij de Duitse volkscultuur en bijgevolg ook de levenskracht der Duitse volksgemeenschap nadelig beïnvloedden. Naar hun mening was het de taak van de staat om met behulp van de wetgeving dergelijke 'Schund- und Schmutz'-verschijnselen in literatuur, theater en film te bestrijden. Op deze wijze kon de Duitse cultuur terug gebracht worden naar haar bron: het christelijk geloof, en in haar bedding: de Duitse 'Landschaft'. In deze visie had de staat dus het recht om criteria ten aanzien van kunst en cultuur aan te leggen. Het door de rechtse partijen geleverde criterium dat de Duitse cultuur moet zijn gebaseerd op de christelijke geloofsovertuiging zou een overschrijding van de scheiding tussen Kerk en Staat betekenen.

Een beoordeling van het 'Schund- und Schmutzgesetz' wordt bemoeilijkt door het feit dat de wet niet alleen door rechts, maar ook door een gedeelte van de linksliberale DDP werd gesteund. Deze minderheid van de DDP vatte de wet echter, in tegenstelling tot rechts, op in de betekenis van 'jeugdbescherming'. Haar woordvoester Bäumer distantieerde zich ook van de cultuurpolitieke motieven van rechts. Als voornamelijk door de rechtse partijen gedragen wet kan het 'Schund- und Schmutzgesetz' echter inderdaad worden beschouwd als een reactie van rechtse partijen op de culturele veranderingen, die zich binnen de republiek van Weimar manifesteerden. Zij ervoeren deze veranderingen niet alleen als een bedreiging voor de hen vertrouwde Duitse volkscultuur, maar ook als een bedreiging van de Duitse

'Volksseele'. In feite keerden de rechtse partijen, die, met uitzondering van het Zentrum, toch al niets van de republiek met haar liberale grondwet moesten hebben, zich tegen het hele, hen tegenstaande geestelijke klimaat van de Republiek van Weimar. Hun strijd tegen 'niet-Duitse' cultuurverschijnselen liep parallel aan hun strijd tegen het 'niet-Duitse' democratische systeem. Ook hier kwamen zij weer in botsing met de republikeinse partijen. De SPD vocht verbeterd tegen dit conservatieve 'Schund- und Schmutzgesetz', dat de ontplooiing van de door haar gewenste 'Kultur von Morgen' zou belemmeren. De meerderheid van de DDP schaarde zich aan haar zijde, daar zij vreesde dat met dit 'Schund- und Schmutzgesetz' op ontoelaatbare wijze inbreuk zou worden gemaakt op het democratische grondrecht van vrije meningsuiting.

J. VAN ZEIST

Noten:

1. Ursachen und Folgen. Vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschlands in der Gegenwart 3. Herbert Michaelis, Ernst Schraepfer en Günther Scheel ed. (Berlijn z.j. (1958)) 483
2. Ursachen und Folgen 3, 483,486
3. Detlev Peukert, "Der Schund- und Schmutzkampf als "Sozialpolitik der Seele" 52-53
Verhandlung des Reichstags 391 (Berlijn 1927) 8202.
4. Verhandlung des Reichstags 385 (Berlijn 1925) 1336
Verhandlungen 391, 8202, 8208, 8223.
5. Werner Stephan, Aufstieg und Verfall des Linkliberalismus 1918-1933. Geschichte der Deutschen Demokratischen Partei (Göttingen 1973) 326.
6. Verhandlungen 391, 8208-8210
7. Ibidem 385, 1328-1329.
Ibidem 391, 8202.
8. Ibidem 385, 1336.
9. Stephan, Aufstieg und Verfall, 326
Modris Eksteins, Theodor Heuss und die Weimarer Republik. Eine Beitrag zur Geschichte des deutschen Liberalismus. Stuttgarter Beiträge zur Geschichte und Politik 3 (Stuttgart 1969) 76.
Linkliberalismus in der Weimarer Republik. Die Führungsgremien der Deutschen Demokratischen Partei und der Deutschen Staatspartei 1918-1933. Karl Dietrich Bracher, Erich Matthias en Rudolf Morsey ed.
Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, Reihe 3 Band 5 (Düsseldorf 1980) 404
10. Verhandlungen 391, 8202-8204.
11. Ibidem, 8391-8396.
12. Reichsgesetzblatt Jahrgang 1926 1 24.12.1926.
Reichsministerium des Innern (Berlijn 1926) 505-506.
13. Verhandlungen 385 1338
14. Ibidem, 1329.
15. Ibidem.
16. Ibidem, 1331.

17. Ibidem, 1330.
18. Ibidem, 1337.
19. Ibidem, 1336.
20. Ibidem, 1331-1332.
21. Ibidem, 1329-1330.
22. Ibidem, 1336.
23. Ibidem, 1329.
24. Ibidem, 1333.
25. Ibidem, 1330.
26. Ibidem, 1334.
27. Ibidem 391, 8234.
28. Ibidem, 8218, 8254.
29. Ibidem, 8212, 8218-8219, 8224, 8227.
30. Ibidem, 8368.
31. Ibidem, 8218.
32. Ibidem, 8234.
33. Ibidem, 8216, 8225-8226, 8234, 8254.
34. Ibidem, 8227.
35. Ibidem, 8210, 8216, 8237-8238.
36. Ibidem, 8217, 8224, 8227, 8235.
37. Ibidem, 8243.
38. Ibidem, 8228, 8236-8237, 8272.
39. Ibidem, 8230-8231.
40. Ibidem, 8221-8222, 8256, 8258.
41. Ibidem, 8257.
42. Ibidem, 8249.
43. Ibidem, 8229.
44. Ibidem, 8221-8223.
45. Ursachen und Folgen 3, 182
46. Linksliberalismus in der Weimarer Republik, 405, 418.
47. Ibidem, 412
48. Verhandlungen 391, 8234, 8237, 8369.
49. Ibidem, 8368.
49. Stephan, Aufstieg und Verfall, 330.